

Róźiewicz, Jerzy

"Kultura polska na Łotwie", Ryga 1994 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 40/2, 177-182

1995

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

wychowanie narodu nie było zadaniem zakonu, więc próżno go w tej mierze winić. Zacofanie umysłowe nie on wywołał, acz mu się skutecznie nie oparł”.

Przypisy

¹ J. T a z b i r przy współudziale M. K o r o l k i: *Wstęp do „Kazań sejmowych” P. Skargi*. Wrocław 1972, s. XCV–XCVI.

² H. K o w a l s k a, rec. wyd. *Kazań sejmowych* Piotra Skargi. „Odrodzenie i Reformacja w Polsce” 1974 t. 19 s.214–216.

³ J. T a z b i r przy współudziale M. K o r o l k i, dz.cyt. s. XCV.

⁴ *La Pedagogia di Gesu. Atti del Convegno Internazionale Messina 14–16 Novembre 1991*, a cura di F. Guerello – P. Schiavone, Ignatianum Messina 1992.

⁵ A. B i o n d i: *La Bibliotheca selecta di A. Possevino. Un progetto di egemonia culturale*. W: *La Ratio studiorum. Modeli culturali e pratiche educative dei Gesuiti in Italia tra Cinque e Seicento*, a cura di G. P. Brizzi. Roma 1981 s. 43–75; zob. również: L. B a ł s a m o: *La Bibliografia. Storia di una tradizione*. Firenze 1984, rozdz. IV – *I canoni bibliografici del 500: dalla „Bibliotheca universalis” alla Bibliotheca selecta* s. 24–42; A. S i w e k: *Spory o jezuitów w polskiej historiografii 1795–1918*. „Zapiski Historyczne” 1991 R. 34 z. 4.

⁶ M. F a l i Ń s k a: *Przeszłość a teraźniejszość. Studium z dziejów świadomości historycznej społeczeństwa staropolskiego*. Warszawa 1986.

⁷ J. T a z b i r przy współudziale M. K o r o l k i, dz.cyt. s.LXII; J. T a z b i r: *Piotr Skarga. Szermierz kontrreformacji*. Warszawa 1983 s. 131–157.

⁸ L. P i e c h n i k SJ: *Dzieje Akademii Wileńskiej*, t. 3: *Próby odnowy Akademii Wileńskiej po klęskach Potopu i okres kryzysu (1655-1730)*. Rzym 1987 s.31–40; L. P i e c h n i k SJ: *Zapis z wykładów na Katedrze Polityki profesora Akademii Wileńskiej Jana Kormaniana*. „Horyzonty Wiary” 1993 z. 16 s.70–77.

⁹ Zob. Z. Z i e l i Ń s k i: *Mit „Polak–katolik”*. W: *Polskie mity polityczne XIX i XX wieku*, pod red. W. Wrzesińskiego. Wrocław 1994 s.107–117.

Kazimierz Puchowski
(Gdańsk)

Kultura polska na Łotwie. Ryga 1994 Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej w Rydze, 216 s.

Recenzowana książka nie trafiła na rynek księgarski. Została rozprawiona poza nim; przede wszystkim potraktowano ją jako publikację propagandową, udostępnioną bezpłatnie ważniejszym bibliotekom polskim i łotewskim, przeznaczoną tak dla Polaków, jak i dla Łotyszów, dlatego też wydrukowano dwie wersje językowe tej książki, po polsku i po łotewsku (tytuł łotewski: *Polu kultūra Latvijā*).

Książkę tę jednak należy potraktować jako opracowanie naukowe, dokonane na przyzwoitym poziomie, opatrzone aparatem naukowym, w tym też i nierzadko wykorzystującym materiały archiwalne.

Publikacja niniejsza ma otwierać cykl wydawnictw dotowanych przez następujące instytucje polskie: Ministerstwo Kultury i Sztuki, Rada Ochrony Pomników Walk i Męczeństwa, Fundacja «Pomoc Polakom na Wschodzie», Stowarzyszenie «Wspólnota Polska».

Książka składa się z szesnastu szkiców poświęconych dziejom polsko-łotewskich powiązań kulturalnych (naukowych, w zakresie architektury i sztuki, literackich itp.). Publikację otwiera pomyślany jako wstęp mini szkic ambasadora Polski w Rydze Jarosława Lindenberga, zatytułowany *Polska i Łotwa. Bliscy nieznajomi* (s. 5–6). Następnie dr Ēriks Jēkabsons z Instytutu Historii Łotwy Łotewskiej Akademii Nauk przedstawił bardzo zwięzły – moim zdaniem zbyt krótki – artykuł Zarys historii stosunków polsko-łotewskich (s. 7–9). Dalej umieszczono szkic profesora Jacka Kolbuszewskiego *Kultura polska na Łotwie. Przeszłość i teraźniejszość. Próba zarysu całości* (s. 10–23). Szkic ten to skrócony przedruk z niedawno wydanej przez Instytut Badań nad Polonią i Duszpasterstwem Polonijnym KUL książki *Polacy na Łotwie* (Lublin 1993).

Kolejny artykuł *Udział Polaków w rozwoju kultury na Łotwie* (s. 24–30) jest autorstwa dwojga cenionych naukowców łotewskich, profesorów Jānisa Stradiņa i Marii Szymańskiej. Jānis Stradiņš, wybitny chemik, syn znakomitego chirurga łotewskiego Paula (imię jego w Rydze nosi Muzeum Historii Medycyny, szpital, plac), jest między innymi autorem kilkudziesięciu publikacji z historii nauki, w tym kilku książek¹. Obecnie jest wiceprezesem Łotewskiej Akademii Nauk. Gościł też przed laty na łamach „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki”². Maria Szymańska, Polka (z domu Tarwid), członek honorowy Łotewskiej Akademii Nauk, twórczyni szkoły naukowo-badawczej w dziedzinie heterogenicznej katalizy związków heterocyklicznych, w czasie drugiej wojny światowej uczestniczyła w polskim ruchu oporu w rodzinnym Dyneburgu, za co była więziona, między innymi w obozie w Stutthofie. Po 1988 r. przez jakiś czas była prezesem Związku Polaków na Łotwie.

Z artykułem tym ściśle koresponduje erudycyjny szkic pióra wspomnianego już Jānisa Stradiņa i wykładowcy w Ryskim Uniwersytecie Technicznym (obecna nazwa słynnej uczelni Ryskiego Instytutu Politechnicznego, popularnej w Polsce Politechniki Ryskiej), dra chemii Ilgarsa Grosvaldsa. Szkic ten nosi tytuł *Nauka polska a Łotwa* (s. 31–44). Autorzy rozpatrują w nim naukowe kontakty polsko-łotewskie na przestrzeni ponad dwóch wieków, szczególnie więcej miejsca poświęcając działalności podróżnika i przyrodnika z Inflant Jana Michała Borchy (1753–1811) oraz Polakom w założonej w 1862 r. Politechnice Ryskiej. Obszerniejszy fragment poświęcony Polakom w Ryskim Instytucie Politechnicznym (przez uczelnię tę przewinęło się ponad 2 tys. Polaków, w tym około stu zajmowało

się pracą naukową w różnych uczelniach, także i w ich ryskiej Alma Mater³) oparty został niemal w całości na publikacji sprzed lat J. Róziewicza i I. Grosvaldsa⁴. Natomiast związki naukowe Łotyszów i Polaków w dwudziestoleciu międzywojennym są, jak mi wiadomo, przedstawione obszerniej w literaturze bodaj po raz pierwszy. Z artykułu tego dowiadujemy się między innymi o interesujących kontaktach Polaków z Uniwersytetem Łotewskim w Rydze, w którym w międzywojniu wykładali Polacy: Waldemar Fischer (profesor chemii organicznej i analitycznej, 1919–1934), Mieczysław Centnerszwer (profesor chemii nieorganicznej, 1919–1929), Julian Krzyżanowski (profesor filologii słowiańskiej, 1930–1934), Stanisław Kolbuszewski (profesor filologii słowiańskiej, 1936–1940, od 1934 wykładowca), Konstanty Rączewski (długoletni profesor historii sztuki, wybitny rzeźbiarz, z którego pracowni w Akademii Sztuk Pięknych w Rydze wyszło wielu wybitnych rzeźbiarzy łotewskich). Kilku Polakom nadano tytuły honorowe: wspomnianym już Mieczysławowi Centnerszwerowi (1929) i Konstantemu Rączewskiemu (1935) oraz fizykowi Stefanowi Pieńkowskiemu (1929), archeologowi Włodzimierzowi Antoniewiczowi (1938) i filologowi klasycznemu Tadeuszowi Zielińskiemu (1939).

W tym cennym artykule wkrađło się trochę błędów w nazwach podawanych instytucji, nie odnotowanych w erracie. Tak więc często Polska Akademia Umiejętności jest podawana jako Polska Akademia Nauk lub Krakowska Akademia Umiejętności; jest Instytut Inżynierii Cywilnej w Petersburgu – powinno być Instytut Inżynierów Cywilnych; jest Technikum Wawelberga i Rotwanda – w tym czasie, tj. na początku XX w., uczelnia ta nosiła nazwę Szkoła Mechaniczno-Techniczna H. Wawelberga i S. Rotwanda; jest Warszawska Akademia Nauk Technicznych – powinno być Akademia Nauk Technicznych (bez przymiotnika Warszawska) lub Polska Akademia Nauk Technicznych (nazwa od 1939 r.); jest Szkoła Główna Rolnicza w Warszawie – powinno być Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego; jest Zakłady Doświadczalne Uniwersytetu Warszawskiego – powinno być Zakład Fizyki Doświadczalnej Uniwersytetu Warszawskiego; jest Polskie Ministerstwo Oświaty – powinno być Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

Kilka artykułów dotyczy historii książki i bibliotek polskich, a także poloników w archiwach łotewskich. Jarosław Sozański, pracownik Ambasady Rzeczypospolitej Polskiej w Rydze, współredaktor recenzowanego zbioru, jest autorem dwu szkiców z tego zakresu: *Zarys historii bibliotek polskich na ziemiach łotewskich* (s. 45–51) oraz *Polskie dokumenty archiwalne w państwowych zbiorach łotewskich* (s. 72–77) + zestawienie *Dokumenty historyczne z Państwowego Archiwum Historycznego Łotwy*. (Wykaz z wystawy „Łotwa–Polska 1447–1940”), s. 78–79, opracowane przez pracownice tego archiwum Sarmite Pijolę i Beatę Krajewską.

Jarosław Sozański w pierwszym ze swych szkiców omówił dzieje księgozbiorów religijnych, bibliotek dworskich (Sołtanów, Platerów, Borchów, Manteuffłów

i innych rodów), a także biblioteki publiczne polskich organizacji działających na Łotwie. Autor zdaje sobie sprawę, że jego *Zarys...* jest daleko nie wyczerpujący, jest wyliczeniem, które może być potraktowane jako „zarazem program badawczy, który winien pozwolić nie tylko na ustalenie ocalałych pereł polskich zbiorów, ale i systematyzację problemu naszych księgozbiorów historycznych” (s. 50).

Problematyce bibliotecznej poświęcono jeszcze dwa artykuły: Sivija Siško (pracownik naukowy Działu Starodruków i Rękopisów Biblioteki Narodowej Łotwy), *Zbiór ksiąg i rękopisów Domu Krastawskiego Zgromadzenia Św. Wincen-tego a Paulo w bibliotekach naukowych Łotwy* (s. 52–59); Ojārs Zanders (pracownik naukowy Łotewskiej Biblioteki Akademickiej), *Polonica w Łotewskiej Bibliotece Akademickiej* (s. 66–68). Artykułom tym towarzyszą dwa wykazy: *Wystawa «Stara Książka Polska». Ze zbiorów Łotewskiej Biblioteki Narodowej (12.XI.1993–31.I.1994)* oraz *Materiały polskie z Działu Rękopisów i Starodruków Biblioteki Akademickiej na wystawie (18.X–10.XI.1993) «Polsko-łotewskie związki historyczne i kulturalne»*. Na tej wystawie pokazano ponad sześćdziesiąt książek, z których najstarszą była *Biblia* drukowana w Wenecji w 1483 r., a która należała niegdyś do biskupa Józefa Andrzeja Załuskiego. Ze słynnej Biblioteki Załuskich pochodzi też esej filozoficzny ryskiego humanisty Geoga Cyglera (Cieglerusa) *De incertitudine rerum humanarum* (Ryga 1599). Byłoby niezwykle interesujące ustalenie, jaką drogą wymienione druki trafiły do Łotewskiej Biblioteki Akademickiej (dawniej Biblioteka Fundamentalna Akademii Nauk Łotewskiej SSR). Być może znajdowały się w Ryskiej Bibliotece Miejskiej (założonej w 1524 r.), która została włączona w 1946 r. do nowo zorganizowanej republikańskiej Akademii Nauk.

Czytelnika „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki” mogą też zainteresować dwa artykuły poświęcone historykowi, etnografowi i pisarzowi Gustawowi Manteufflowi, autorowi między innymi dwóch książek (1893 i 1911) o dziejach Uniwersytetu Dorpackiego i Polakach na tej znanej uczelni. Pierwszy z tych artykułów pt. *Gustaw Manteuffel (Manteuffel-Szoega, 1832–1916). Życie i twórczość* (s. 141–149) napisał profesor Uniwersytetu Łotewskiego, specjalista w dziedzinie historii Łatgalii (Inflant) i Kurlandii. Drugi artykuł *Kazimierz Bujnicki i Gustaw Manteuffel. Miejsce i znaczenie w kulturze łotewskiej* (s. 150–160) jest autorstwa emerytowanego profesora ryskiej Akademii Sztuk Pięknych.

Pozostałe artykuły dotyczą polskiej architektury i sztuki sakralnej na ziemiach łotewskich (autor Jarosław Sozański), wpływów polskich w literaturze łotewskiej do 1940 r. (bardzo erudycyjny i obszerny szkic, s. 98–125, pióra profesora Łotewskiej Akademii Nauk Very Vāvere, która omawia recepcję na Łotwie twórczości kilkudziesięciu polskich pisarzy i poetów (m.in. J. Kraszewskiego, E. Orzeszkowej, B. Prusa, H. Sienkiewicza, S. Żeromskiego, W. Reymonta, S. Przybyszewskiego, A. Mickiewicza, J. Słowackiego, A. Fredry, M. Konopnickiej, S. Wyspiańskiego, K. Tetmajera), plastyków polskich na Łotwie, zabytków

malarstwa dekoracyjnego Łatgalii XVII–XIX wieku (autorka dr Ruta Kamińska z Inspektoratu Ochrony Zabytków Ministerstwa Kultury Łotwy), dawnych polskich rezydencji w Inflantach i Kurlandii (autor Jarosław Sozański), architektury dworskiej Łatgalii od XVI do początków XX wieku (autor dr Jānis Zilgalvis z Łotewskiej Akademii Nauk), życia kulturalnego Polaków w niepodległej Łotwie w latach 1918–1940 (Ēriks Jēkabsons z Łotewskiej Akademii Nauk, autor, który specjalizuje się w tematyce polskiej).

Publikację zamykają porządnie sporządzone indeks nazwisk i indeks miejscowości. Książka w całości jest zredagowana dobrze, w czym zasługa obu redaktorów, wspomnianego już kilkakrotnie jako autora Jarosława Sozańskiego oraz ryskiego Polaka Ryszarda Szklennika, który przełożył na polski wiele artykułów, jak również trudnił się składem komputerowym i korektą. Zastosowana czcionka jest zbyt drobna, a ponadto wiersze są mocno ściśnięte, co utrudnia znacznie lekturę tej pożytecznej książki.

Miejmy nadzieję, że wiele problemów w książce tylko zasygnalizowanych lub przedstawionych w skrótovej formie zostanie w przyszłości opracowane dogłębniej w ścisłej współpracy badaczy łotewskich i polskich.

Przypisy

¹ M.in.: *Lielā zinātnes pasaule un meš [Wielki świat nauki i my]*. Ryga 1980; *Etides par Latvijas zinātu pagātni [Etiudy o przeszłości nauki łotewskiej]*. Ryga 1982 (zob. recenzję z tej książki pióra J. Róziewicza w „Kwartalniku Historii Nauki i Techniki” 1984 nr 1 s. 213–215); *Paweł Iwanowicz (Paul) Walden, 1863–1957*. Moskwa 1988 (wspólnie z J.I. Sołowiowem, zob. recenzję z tej książki pióra S. Zameckiego w „Kwartalniku Historii Nauki i Techniki” 1992 nr 3 s. 132–138).

² J. S t r a d i n š: *Michał Jan Borch – polski przyrodnik XVIII w.* „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1980 nr 3 s. 481–489.

³ Przypomnijmy, że w Ryskim Instytucie Politechnicznym w charakterze profesorów i docentów pracowali: Bruno Abdank-Abakanowicz (1874–1875 asystent konstrukcji budowlanych, 1875 docent); Stefan Bazarewski (1906–1917 asystent początkowo botaniki, a następnie asystent i wykładowca uprawy roli i roślin, 1918 docent etatowy); Ryszard Biehler (1915–1917 docent leśnictwa); Mieczysław Centnerszwer (1898–1908 asystent chemii fizycznej i wykładowca, 1908–1917 docent, 1917–1919 profesor zwyczajny); Wiktor Ehrenfeucht (1907–1917 profesor adiunkt geodezji); Waldemar Fischer (1908–1914 asystent, 1914–1916 docent, od 1916 r. profesor adiunkt chemii ogólnej); Ernest Friesendorff (Fryzendorff, 1907–1910 docent prawa budowlanego); Władysław Jan Jakubowski (1891–1916 wykładowca języka rosyjskiego); Adam (Arnold) Jensch (profesor adiunkt budownictwa w latach 1905–1907 i profesor zwyczajny 1907–1918); Antoni Miłodrowski (1904–1913 asystent i docent, od 1913 r. profesor adiunkt i od 1917 r. profesor nadzwyczajny technologii mechanicznej); Konstanty Rączewski (1899–1903

asystent i docent historii architektury, 1903–1905 i 1916–1918 profesor adiunkt historii sztuki i architektury); Tadeusz Rudzki (1896–1900 docent matematyki i mechaniki technicznej); Mieczysław Szystowski (1903–1905 docent budownictwa wodnego); Benedykt Wodziński (1891–1894 docent budowy mostów, mechaniki budowlanej i kolejnictwa, 1894–1918 profesor budownictwa); Jan Zawidzki (1900–1907 asystent chemii fizycznej, 1906–1907 docent); Konstanty Zumpft (Cumpft, 1900–1913 docent arytmetyki handlowej). Szerzej o tym zob. J. R ó z i e w i c z: *Polsko-rosyjskie powiązania naukowe (1725–1918)*. Wrocław 1984 s. 256–259.

⁴ J. R ó z i e w i c z, I. G r o s v a l d s: *Wospitanniki Riżskiego Politechniczeskogo instituta (1862–1918) wniesszije wkład w razwitiye nauki i tiechniki w Polsce*. W: *Iz istorii jestiestwoznaniya i tiechniki Priabłitiki*, t. 7, Ryga 1984 s. 80–96.

Jerzy Różiewicz
(Warszawa)

Tadeusz S r o g o s z: *Problemy sanitarno-zdrowotne w działalności administracji Rzeczypospolitej w okresie stanisławowskim*, Łódź 1993 Akademia Medyczna w Łodzi, 498 s.

Historię medycyny uprawia się najczęściej według dwóch całkowicie odmiennych modeli badawczych i związanych z nimi hierarchii wartych podjęcia głębszych studiów problemów. Pierwszy za punkt wyjścia przyjmuje paradygmat i ustalenia współczesnej medycyny. Historyk medycyny poszukuje więc tylko korzeni wiedzy uważanej za obecnie „prawdziwą” i „naukową”. Tutaj jest źródło zainteresowań tylko odkryciami stanowiącymi bezpośrednią genezę wiedzy współczesnej i biografiami ich twórców. Ich ocena związana jest ze stopniem zgodności z ustaleniami współczesnej medycyny. Odmienne ujęcie prezentuje drugi model badań nad dziejami medycyny. Obejmuje on zasięg recepcji i społeczną rolę odkryć naukowych oraz zagadnienie leczenia i ochrony zdrowia w społecznościach lokalnych, plemiennych, narodowych, państwowych, w różnorodnych stadiach i formach ich organizacji. To oznacza, że wzięte muszą być pod uwagę, niezwykle niekiedy skomplikowane, uwarunkowania kulturowe, religijne, społeczne, ekonomiczne, polityczne oraz wiele innych. Doniosłość społeczna, a nie „naukowa prawdziwość”, odkryć medycznych i podjętych na ich podstawie działań praktycznych jest więc tutaj punktem wyjścia badań. **Odmienne założenia** zdeterminowane są przygotowaniem zawodowym badacza. W pierwszym wypadku jest nim najczęściej po prostu lekarz zainteresowany problematyką historyczno-medyczną, w drugim niezbędne jest profesjonalne przygotowanie historyczne, choć interdyscyplinarny program studiów skłania do uwzględnienia także dorobku innych, pokrewnych dziedzin, różnorodnych zjawisk i interpretacji. W polskiej historiografii medycznej zdecydowanie przeważa pierwszy model uprawiania